

Soszyński, Jacek

"The Medieval English Universities: Oxford and Cambridge to c. 1500", Alan B. Cobban, 1988 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 37/1, 113-116

1992

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

odnośniki źródłowe oraz literaturę odnoszącą się do poszczególnych rozdziałów, a także źródła zamieszczonych ilustracji, skorowidz rzeczowy i geograficzny oraz wykaz nazwisk.

Trzeba raz jeszcze przyznać, że w niewielkiej objętości książce ujęto tak wiele szczegółowych informacji i danych technicznych. Jest to jedna z niewielu pozycji zajmujących się tematyką wodną w świecie antycznym.

Zdzisław Mikulski
(Warszawa)

Alan B. Cobban: *The Medieval English Universities: Oxford and Cambridge to c. 1500*, Scholar Press, 1988, s. 465+XVII.

Termin „średniowiecze” został ukuty jako określenie pejoratywne. Miał zebrać pod jeden wspólny mianownik czasy między upadkiem starożytności a jej odrodzeniem w XVI wieku; czasy – w ówczesnym rozumieniu – upadku kultury i bezprzykładnego barbarzyństwa. Mało kto jednak pamięta, że w spuściznie, jaką pozostawiło nam po sobie średniowiecze są także uniwersytety.

Początki i wczesny rozwój ośrodków akademickich zaprzętały uwagę wielu historyków. Uniwersytety w Oksfordzie i Cambridge należą do najsłynniejszych i najstarszych uczelni na świecie, odegrały też w dziejach nauki średniowiecznej i nowożytnej ważną rolę. Nic więc dziwnego, że już w XIX wieku ustalone zostały podstawowe poglądy na ich historię. Jednak od czasu opublikowania przez Hastingsa Rashdalla jego monumentalnej syntezy *The Universities of Europe in the Middle Ages* upłynęło bez mała sto lat, a badania poczyniły znaczne postępy, szczególnie na polu edytorstwa źródeł, gdzie bogatym dorobkiem mogą się pochwalić wydawnictwa Oxford Historical Society oraz Cambridge Antiquarian Society. W latach pięćdziesiątych A. B. Emden wydał rejestr biograficzny dotyczący średniowiecznego Oksfordu, kilka lat później analogiczne wydawnictwo dla Cambridge. Nie sposób nie wymienić także *The History of the University of Oxford*, z rozmachem zakrojonego wydawnictwa zbiorowego, podjętego w latach siedemdziesiątych, które ma zaowocować ośmioma

tomami obejmującymi historię uczelni po drugą połowę XX wieku (tom I wyszedł w 1984 roku).

Tymczasem ukazała się nowa synteza średniowiecznych dziejów obu akademii, pióra jednego autora. Alan B. Cobban, autor omawianej pracy, jest wykładowcą historii średniowiecznej na uniwersytecie w Liverpool. Problematyką średniowiecznych wyższych uczelni zajmuje się od przeszło trzydziestu lat. Opublikował na ten temat wiele artykułów oraz książkę *The Medieval Universities: their development and organization* (London 1975). W obecnej pracy postanowił wykorzystać swe własne, wieloletnie badania, często prowadzone już metodami komputerowymi, oraz dorobek kilku pokoleń badaczy od czasów Rashdalla, by dać bardziej wyważony i pogłębiony obraz wydarzeń, na które często cień rzucały animozje między obu ośrodkami. Cobban przyjmuje za podstawę swych rozważań założenie, być może mało odkrywcze, że dzieje średniowiecznych uniwersytetów angielskich należy rozpatrywać jako całość, i trzeba przyznać, realizuje to konsekwentnie. Książka skomponowana została w dziewięciu rozdziałach, omawiających kolejno: kontekst europejski powstawania pierwszych uniwersytetów, początki Oksfordu i Cambridge, rozwój struktur organizacyjnych i władz uczelni, kolegia i bursy, curriculum, rozkład ilościowy studiujących na poszczególnych fakultetach oraz wpływy idei humanistycznych. Następnie stosunki z władzami miejskimi i kościelnymi, wspólnotę akademicką oraz pozanaukowe życie studentów.

Punktem wyjścia rozważań autora jest stwierdzenie, że wkrótce po roku 1209 w Europie działało oprócz Cambridge i Oksfordu siedem innych uniwersytetów: Paryż, Montpellier, Palencia, Bolonia, Reggio, Vicenza i Salerno (aczkolwiek ten ostatni był bardziej szkołą medyczną niż uniwersytetem). Słowem dwie spośród dziewięciu najstarszych akademii powstały w Anglii – kraju o względnie niewielkiej liczbie ludności i odgrywającym drugorzędną rolę w Europie. W rezultacie, dzięki tym dwu ośrodkom, wkład Anglii w rozwój naukowy średniowiecza był nadspodziewanie duży. Cobban za cel stawia sobie wyjaśnienie jak do tego doszło. Rozważa początki obu korporacji. Przy okazji Oksfordu odrzuca popularną tezę Rashdalla, która wiąże pojawienie się *studium generale* w tym mieście z migracją angielskich profesorów z Paryża, z powodu następstw zatargu króla Henryka II z arcybiskupem Tomaszem Becketem. Cobban jest zwolennikiem ewolucyjnego charakteru początków Oksford. Według niego uniwersytet ten ukształtował się w XII wieku i może być zaliczony, obok Bolonii, Paryża i Montpellier do pierwszej fali powstawania ośrod-

ków akademickich, Cambridge zaś, powstałe tuż po 1209, należy zaliczyć do drugiej fali.

Innym ustaleniem Rashdalla, które nie wytrzymało próby czasu, jest teza o podrzędnym charakterze Cambridge w stosunku do Oksfordu. Na domiar tego jedyna duża synteza dziejów Cambridge (*University of Cambridge* J. B. Mullingera) została opublikowana w latach 1873-1911, dziś jest już mocno przestarzała i wymaga licznych sprostowań. Rashdall doszedł do wniosku, że Cambridge otrzymało status *studium generale* dopiero bullą papieża Jana XXII w 1318 roku, w przeciwieństwie do Oksford, które było *studium generale ex consuetudine* już w XII wieku. To błędne mniemanie zrewidowane zostało na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych przez Waltera Ullmanna i autora omawianej książki. Według nich również Cambridge swój status osiągnęło *ex consuetudine*, tzn. już w XIII wieku stało się na tyle atrakcyjnym miejscem pod względem naukowym, że było zdolnym przyciągać scholarów zza granicy. Można więc mówić jedynie o mniejszej ilości studentów i profesorów w Cambridge, o niższych przychodach, lecz nie o niższej randze prawnej.

Cechą charakterystyczną uniwersytetów angielskich była względna zasobność ekonomiczna, co stawiało je w korzystniejszej sytuacji niż uczelnie kontynentalne. Nie były to oczywiście sumy ani wielkie, ani stałe, na tyle jednak duże, że pozwalały, przy pomocy finansowej z zewnątrz, nawet na programy budowlane. Majętności uniwersytetów pochodziły w głównej mierze z nadań królewskich, aczkolwiek legaty prywatne nie należały do rzadkości. Roczne dochody Cambridge w XV wieku wynosiły przeciętnie około jednej trzeciej dochodów Oksford. Wiek XV jest jednak okresem przyspieszenia w dziejach tego uniwersytetu. Na skutek różnych przyczyn, z których nie najblęższą była sprawa sympatii heretyckich w Oksford, napływ studentów do Cambridge stale rósł, co za tym idzie, podnosił się prestiż i majątek uczelni. Około roku 1500 oba ośrodki są mniej więcej sobie równe.

Interesujące są także wnioski Cobbana w sprawie opublikowanych w 1970 roku najstarszych statutów Cambridge. Odkrył je M. B. Hackett na kartach 54r-55v rękopisu 401 Biblioteca Angelica w Rzymie. Odnaleziony tekst, zatytułowany *Constitutiones Universitatis Cantabrigiensis* Hackett uznał za kompletny statut uniwersytetu z roku ok. 1250 (datacja na podstawie danych paleograficznych). Jeżeli to prawda, to mamy do czynienia z najstarszym znanym statutem uniwersyteckim. Cobban ustosunkowuje się do odkrycia z dużą ostrożnością. Zgadza się, że są to statuty

Cambridge z XIII wieku, lecz ma wątpliwości czy jest to rzeczywiście, jak utrzymuje Hackett, kompletna kodyfikacja. Podkreśla natomiast inny aspekt tego znaleziska, mianowicie fakt, że jest to kolejny dowód na samodzielność i organizacyjną dojrzałość Cambridge już w połowie XIII wieku.

Do bujnego rozwoju obu uczelni przyczynił się także fakt, że w ciągu całego średniowiecza były to instytucje rzeczywiście samorządne i niezależne. Co więcej, kanclerze tych uniwersytetów odgrywali w życiu lokalnych społeczności znacznie większą rolę niż miało to miejsce na kontynencie; posiadali nawet częściową jurysdykcję nad ludnością nie należącą do korporacji. Był to efekt stałego popierania uczelni przez władzę królewską. Stanowił też zarodek późniejszego uzależnienia uniwersytetu od władzy królewskiej. Za czasów Tudorów kanclerstwo, jako urząd o bardzo szerokich kompetencjach, stało się dostojeństwem nadawanym wysokim urzędnikom dworskim, którzy reprezentowali przede wszystkim interesy monarsze. Odtąd kanclerze pojawiali się w murach akademickich rzadko, ich obowiązki przejęli wicekanclerze.

Szczególne wartości pracy Cobbana dla polskiego czytelnika polega na oparciu jej o najnowsze osiągnięcia historiografii angielskiej. Synteza Cobbana jest także interesująca z punktu widzenia metody. Rozdział VI został w głównej mierze oparty na analizie komputerowej i ukazuje jej możliwości. Komputerowe bazy danych do badań historycznych nie są w Polsce niczym nowym – przedsięwzięcia tego typu powstają już od schyłku lat siedemdziesiątych. Ich zasięg jest jednak nadal bardzo ograniczony, podobnie jak informacje o ich powstawaniu. Przykład badań Cobbana powinien stanowić zachętę, szczególnie w mediewistyce, gdzie ilość źródeł jest dość ograniczona, przez co stosunkowo łatwa do wprowadzenia w pamięć komputera.

Książka opatrzona została wyczerpującą bibliografią oraz indeksem.

Jacek Soszyński
(Warszawa)